

L'OMELIA SOBRE LO PSALM «DE PROFUNDIS» DE JERONI FUSTER *

1. L'INCUNABLE

L'Omèlia sobre lo psalm «De profundis» és el títol d'un incunable valencià de 1490, l'únic exemplar conegut actualment del qual es conserva a la Biblioteca Universitària de València, gràcies a la donació que en féu, a mitjan segle passat, Vicent Hernández Máñez. S'hi troba enquadernat amb altres opuscles de lletra gòtica, en un volum miscel·lani, que, pel color morat de les seues cobertes, els bibliotecaris valencians solen denominar El Natzarè i que duu la signatura CF/4.

Es tracta, doncs, d'una obreta en quart —exactament de 144 x 92 mm—, de vuit fulls, sense foliar, signatura *a*, de 28 línies cada pàgina, en prosa i vers, lletra gòtica de dues mides, sense caplletres ni espais reservats a elles, i amb un sol gravat, en fusta, que apareix en el verso de l'últim full, sota el colofó.

Gràcies a les precioses indicacions del colofó sabem que *l'Omèlia* s'acabà d'imprimir el 15 d'abril de 1490 en els tallers valencians del famós impressor alemany Lambert Palmart i que l'havia «feta» mossèn Jeroni Fuster, beneficiat de la Seu de València, a partir d'una «llarga exposició» sobre el salm *De profundis* redactada per ell mateix i per altres tres eclesiàstics, Galvany de Castellví, Pere Adrià i Pere d'Anyó. Una mà coetània aprofità l'espai en blanc que apa-

* Aquest treball ha estat realitzat en el marc del projecte PS 91-0160 del Programa Sectorial de Promoció General del Coneixement de la DGICYT.

reix després del colofó per a copiar-hi dues cobles marianes de deu versos.

La xilografia, que ha estat reproduïda per la major part dels bibliògrafs que s'han ocupat d'alguna manera del nostre incunable (Serano, Aguiló, Ribelles, Miquel i Planas, Vindel, Palau, Palanca/Gómez), té forma rectangular, amb una mandorla central orlada de roses, que permet distingir-hi dues parts ben diferenciades: la de l'interior de la mandorla, reservada a la Verge Maria, i els quatre angles exteriors, on es representen quatre figures humanes: dos sants de mig cos, a la part superior, i un papa i un cavaller, de cos sencer, però agenollats, a la part inferior.

La Verge Maria apareix representada sobre un fons de raigs de llum i coronada de corona reial, sostenint l'infant Jesús al braç dret, mentre que l'esquerre el té estès, portant tres roses a la mà. L'infant Jesús duu una rosa al braç esquerre. Les quatre figures humanes dels angles presenten com a trets comuns que porten un rosari penjant d'un dels braços. El sant de l'angle superior dret podria ser sant Domènec de Guzman, ja que porta al braç dret un bàcul patriarcal, símbol de la seua condició de fundador d'un orde religiós, i al braç esquerre, un parell de lliris, símbol de virginitat, en aquest cas possiblement relacionat amb la seua presumpta creació de la devoció del Rosari. El sant de l'angle superior esquerre podria ser sant Tomàs d'Aquino, atès que duu al braç dret un crucifix, i a l'esquerre, un llibre, que suggereixen la seua dedicació a l'estudi al servei de la fe. El papa deu ser Innocenci VII (1484-1492), que potencià amb butles la devoció del Roser. El cavaller podria representar el noble valencià que possiblement sufragà aquesta edició, o, més probablement, una altra relacionada amb la devoció del Roser, car és indubtable que tots els motius de la xilografia giren al voltant d'aquest tema i que la imatge mariana representa la Mare de Déu del Roser.

A primera vista, la relació entre l'Omèlia sobre lo psalm «*De profundis*» i el tema de la xilografia sembla poc sòlida. L'únic element que permetria justificar-la és la invocació mariana amb la qual es clou el text homilètic, però aquest recurs era freqüent en les glosses i paràfrasis dels set salms penitenciáis. Tanmateix, als ulls dels destinataris, les connexions eren molt més patents. I això, perquè el Ro-

sari rebia aleshores popularment el nom de *Saltin de Maria*, ja que les seues cent cinquanta avemaries recorden els cent cinquanta salms bíblics. Però, sobretot, perquè la xilografia servia de reclam per a uns devots del Rosari que ja la coneixien si, com sembla més que probable, l'esmentada xilografia havia servit, tres anys abans aproximadament, per a il·lustrar expressament la popular edició del *Trellat sumàriament fet de la bul·la e confradia del Psaltiri o Roser, e cobles a labor e glòria de la sacratíssima e entemerada Verge Maria del Roser*. En efecte, el títol i el contingut d'aquest incunable avui sols ens és conegut gràcies a l'edició valenciana de 1535 i la seua existència sembla corroborada per l'inventari de béns del llibreter Joan Rix de Cura, redactat poc després de la seua mort, ocorreguda el setembre de 1490, ja que hi apareix citada una partida de 150 *Rosers*, identificables amb el *Trellat*. Si hi afegim el partidisme pro-dominicà del mossèn Fuster i la probable necessitat de recórrer ràpidament a una xilografia que l'editor potser posseïa o tenia al seu abast, la relació entre l'*Omèlia* i la xilografia mariana sembla més consistent.

2. L'AUTOR

Jeroni Fuster, mestre en Sagrada Teologia, fou un dels eclesiàstics més influents de la seua època: ocupà, durant alguns anys, el càrrec de vicari general de la diòcesi, fou col·laborador del Sant Ofici, exercí el patronatge de nombrosos benifets eclesiàstics i obtingué ell mateix beneficis, sovint simultàniament, en les més diverses esglésies de la ciutat —Sant Andreu, Sant Bartomeu, Santa Caterina, Santa Creu, Sant Esteve, Sant Salvador, Sant Joan del Mercat, la Seu, el Temple, etc.— i de l'arxidiòcesi —Alboraia, Almassora, Alzira, Castelló de Xàtiva, Gandia, Lliria, Morvedre, Sueca, Xàbia, Xàtiva, etc.—. En atenció a la seua sòlida formació teològica, Lluís Mercader, bisbe valencià de Tortosa (1514-1516), l'elegí, juntament amb mossèn Joan Sala, mestre en Sagrada Teologia, i mossèn Soler, canonge de Lleida i vicari capítular de l'arxidiòcesi valentina, per a formar part de la comissió que havia d'emetre un informe doctri-

nal sobre l’obra *Confusión de la secta mahometana* (1515) dels conversos mossèn Lluís Pou i mossèn Joan Andrés.

En la València de la segona meitat del segle xv, una forma de guanyar consideració social era integrar-se en algún dels diversos cercles literaris de la ciutat. Jeroni Fuster, que probablement nasqué cap a 1465, era massa jove per a incorporar-se a la tertulia burgesa animada per mossèn Bernat Fenollar o a les reunions que potser celebraven encara alguns lletraferits aristòcrates com Joan Roís de Corella. A les darreries del segle, si hom volia adquirir un cert renom social a través de les lletres, no quedaven altres opcions que concórrer als nombrosos certàmens que s’hi organitzaven, generalment en honor de la Mare de Déu o d’algun sant, o publicar proses religioses imitant el Corella madur. I això és precisament el que féu, segons les notícies que ens n’han pervingut, el nostre Jeroni Fuster: una composició tramesa al certamen immaculista de 1486, una desconeguda «llarga exposició» sobre el salm *De profundis*, en col·laboració amb Galvany de Castellví, Pere Adrià i Pere d’Anyó, l’Omèlia sobre lo psalm «*De profundis*» (València, 1490) i el llibell del certamen dedicat a santa Caterina de Sena el 1511.

El clima social i intel·lectual de la València finisecular s’havia degradat com a conseqüència, entre altres raons, de l’actuació de la nova Inquisició castellana (1482), que anihilà la influent minoria conversa. Les lletres catalanes tendeixen a conrear preferentment la temàtica religiosa i els seus autors, a extremar-ne l’ortodòxia. Les poques mostres que conservem de l’activitat literària de Fuster reflecteixen molt bé aquestes tendències.

Com ja ha estat dit, la primera obra coneguda de Fuster és la composició que, quan encara era només diaca, presentà al certamen poètic immaculista del 8 de desembre de 1486, convocat per mossèn Ferrando Díez i celebrat «dins la casa de la lloable confraria de la Senyora nostra» de la ciutat de València. Fuster hi aconseguí, en competència amb d’altres poetes famosos, com Vinyoles o Vallmanya, i fins i tot amb el seu amic Pere d’Anyó, la joia o premi del «ràdix Jessè» pels versos següents:

Dins en l'archiu de les divines sales,
ans que del món creas Déu la figura,
vos preservà davall les sues ales,
perquè, tractant lo primer hom les tales,
vós, dignament, restàsseu tostemps pura.
Y axí vingués eternament prevista
ab plenitut de gratia tan alta,
que dir no·s pot que vostre cors se vista
d'aquell vestir del qual natura trista
resta·n lo cors y en l'esperit malalta.
Del raig de sol se tix vostra camisa
ab blanques flors per trama y per divisa.

Que us fes Jhesús segons la fi perfeta
axí us pertany y axí fon necessari.
Mare li sou eleta y preeleta,
carn de la carn, que fon clauda streta
a tots rement en lo mont de Calvari,
Si·ls majors dons y gràties més dignes
que us pogués dar segons vostre subjecte
vos ha donat, ¿de quals títols insignes
ho cantarem que·ls esperits malignes
tinguessen loch en vós per tal defecte?
Molt rica us féu y bella per miracle
perqu·Ell entras dins munde tabernacle.

Puix del peccat les ombres de legea
lo cors ensemps y l'ànima trespassen,
¿qui porà dir de vós, excelsa dea,
creada·n tot ab tota gentilea,
que·n algun temps de colpa us maculassen?
L'eternal Rey, qui us honra d'onor vera,
ací volgué fósseu de crims exempta,
que los seus raigs de la més alta spera,
pura sens crim, conservaven la cera
on lo sagell de vostre Fill s'enpremta.
És poch devot qui tal lahor no us dóna
puix ja dels cels devallàs ab corona.

Si del primer rebel·le, nostre pare,
la roba fon de terra pura y santa
y en dignitat aquell no s'acompare
ab vós, homil, que sou divina mare,
y ell enemich ab supèrbia tanta,

més excel·lent y en major grau la vostra
devia ser. Axí com fon creada
la puritat, axí perfeta us mostra
que no us ateny la misèria nostra,
ans trihunfau d'aquella preservada.
Los mals d'aquel nos porten pena y culpa
y vós mercè que tots nos desencolpa.

La ley tan gran qui·ls hòmens tots obliga
y perdre'ls fa de pulcritut la stola,
per gran rahó .a vós sola desliga,
puix sola vós per mare y per amiga
davall la creu devíeu restar sola.
Sola y restàs com fènix en la terra.
Fogiren tots los altres ab gran cuyta,
car no us pogué lo diable fer guerra,
puix lo seu cap y tota la desferra
vós li rompés en la primera luyta.
Maror de crims may sentí vostra barcha,
ja de Noè figurada per l'archa.

Si trihunfants dins los alts emisperis
per ésser purs los àngels s'aposenen
e vós regiu après Déu los imperis,
d'Aquell gustant tots los sacres misteris,
mostra's en clar que·ls dons en vós augmenten.
Y sobre·ls chors la pus alta cadira,
emperadriu, teniu vós, gran senyora,
y ab molt·amor la Trinitat vos mira.
Per crim semblant, puix may li fós en ira,
no sé, donchs, com vos díguen peccadora.
Es maldient lo ver títol qui us negua,
puix que vencés del gran Satan la bregua.

En penes mil après la gran rubina
som condempnats en nostra mortal vida:
naixem plorant, y a poch a poch camina
al trist morir nostra vida mesquina,
y après la mort a tots la terra·ns crida.
Quant vós naixqués naixqué·l Sol d'alegria,
e quant parís fós delliure de pena,
y ab gran dolçor la mort sens malaltia
sentís morint, puix culpa no us cobria,
per hon guanyàs en parahís la strena.

En tots quants som lo mal en mals augmenta
y en vós lo bé sobre·ls béns s'aposenta.

Tornada

Haver guanyat la quarta gerarchia
mostra que fós de gratia tan plena,
que nunca may en vós cabre podia
aquell defalt que·ls altres ensutsia.
Y axí restau or fi de pura mena,
Verge sens par y mare tan contenta,
que la virtut de vós may fon absenta.

Endreça

Molt vos soplich, homil verge Maria,
refugi sant on tot mon bé termena,
si·ls pris no guany, al que drece ma via,
guanye·l voler de vostra senyoria,
qu'és lo tresor que·m basta fer esmena.
E si mon dir en res vos descontenta,
ma voluntat mirau, que us és serventa.

La composició, encara que prosaica, és d'una notable correcció mètrica, i potser això fou, als ulls del jurat, un dels mèrits que en justificaren la concessió del guardó. Però, atesa la finalitat teològica que cercava l'organitzador del certamen, hi degueren prevaler els criteris doctrinals. I en aquest sentit cal reconèixer que l'argumentació immaculista de Fuster recolzava en una sòlida tradició teològica. El nostre poeta raonà així la tesi immaculista: preservada Maria de tota màcula, abans de la creació del món (estrofa I), per tal que fos mare del Redemptor (II), és impensable que les «ombres de legea» del pecat poguessen afectar-la (III); si Adam fou creat «de terra pura y santa» ¿com podia deixar de ser-ho la més pura de les pures (IV), la que rompé el cap al diable (V), la que és emperadriu del cel? (VI). Alguns versos de la darrera cobla, potser la millor de totes, recorden les *Coplas a la muerte de su padre* de Jorge Manrique i reflecteixen la influència creixent de la literatura sentimental:

naixem plorant, y a poch a poch camina
al trist morir nostra vida mesquina,
y, après la mort, a tots la terra·ns crida
(vv. 75-77)

El dia 31 d'agost de 1488 se celebra en l'església de Sant Joan del Mercat de Valencia un altre certamen poètic, ara en «lloors del benaventurat sant Cristòfor», en el qual guanyà el premi el convers Lluís Roís. Anyó sols hi assolí l'honor de veure coronada la seua composició: «Aquell sol clar de resplendor eterna». Contra la sentència apel·là Pere d'Anyó, que ja havia participat, també sense èxit, en el certamen immaculista de 1486 amb dues composicions: l'una, optant a la joia del «ràdix» («Lum divinal de l'etern foch encesa») i l'altra, a la «carta de navegar» («D'aquell gran diluvi hon l'om se negava»). El jurat, però, confirmà el veredict i imposà «callament perdurable» als dos adversaris poètics. Però la sentència no vinculava als amics de mossèn Anyó ni als funcionaris i col·laboradors del Sant Ofici. I Anyó començà a actuar.

El 14 de febrer de 1490, el diaca Jeroni Fuster, ara ja beneficiat a la Seu de València, es presentava a declarar davant el Sant Ofici. Després d'haver jurat sobre la creu i sobre els quatre evangelis, féu la denúncia següent:

Dix estar en veritat que, porra haver sis mesos, poc més o menys, que Lluís Roís, escriptent, que és habitant de la present Ciutat de València, féu certes cobles en llaors de sant Nicolau de Tolentí, en les quals havia posada una conclusió errònea, dient que nostre senyor Déu l'havia transplantat del paràis en terra al dit sant. La qual conclusió per los reverents senyor bisbe Cristopolità [Jaume Pérez] e mossèn Joan Roís de Corella li fonc dita conclusió ésser herètica talmotista, e que en nenguna manera se podia salvar dita conclusió: que lo dit Lluís la volgués esmenar.

E lo dit Lluís Roís, no obstant les amonestacions e determinació dels dits reverents, ha perseverat i persevera en aquella, dient ésser heretges los que dient que dita conclusió és errònea. E lo dit Lluís sempre ha persistit en l'opinió contrària, e contra veritat e raó.

Tot seguit, el funcionari del tribunal l'interrogà sobre «qui pot saber en aquestes coses e en altres del dit Roís» i nostre poeta declarà:

que Pere Martines, donzell, qui està prop Sant Salvador; Joanot Martí clergue, fill de la viuda na Jorneta, està prop Sant Salvador, en un carreró a les espalles de mossèn Crespí de Valldaura (lo qual dit Joanot Martí sap altres coses del dit Lluís Roís); mossèn Pere Adrià, prevere beneficiat en Santa Catalina; Ausiàs de Sant Joan, qui practica de notari en casa d'en Monsoriu, a la plaça de l'Àngel, e altres.

Entre els testimonis adduïts per Fuster, ens interessa retenir, ara, dos noms: Joan Roís de Corella i Pere Adrià. Joan Roís de Corella era, com Fuster, assessor del Sant Ofici. Probablement tots dos compartien la condició de descendents de conversos, i una manera d'estalviar-se els rigors del temut tribunal era col·laborant-hi activament. Però no sempre s'aconseguia l'objectiu proposat. Aquell mateix any, exactament dues setmanes després de ser publicada l'Omèlia de Fuster, veia la llum l'edició pretesament veneciana del *Psaltiri* corellà. Pocs anys després n'eren destruïts tots els exemplars, tret del destinat a l'arxiu secret de la Inquisició. De Pere Adrià, beneficiat de Santa Caterina, només es coneix la seua col·laboració en la «llarga exposició» que serví de base a l'Omèlia de Fuster. Encara vivia el 1496, per tal com en aquesta data adquirí l'exemplar del *Liber sententiarum* que figurava en l'inventari dels béns del canonge Jordi Centelles.

No és segur que la col·laboració de Fuster amb el Sant Ofici, que era controlat ideològicament pels dominicans, el dugués a abandonar les seues jovenívoles conviccions immaculistes, tesis que, com és ben sabut, eren combatudes per aquells. Però allò realment cert és que el veurem molt estretament relacionat si més no amb la branca femenina de l'orde, ja que, el 1511, les monges dominiques del convent valencià de Santa Caterina de Sena l'encarregaren d'organitzar i de redactar els versos del llibell o cartell del certamen que, en honor de la santa titular del convent, s'hi celebrà el 29 de setembre d'aquell mateix any. Vet ací els termes de la convocatòria, que permeten comprovar la facilitat amb què Fuster, i alguns dels seus coetanis, canviaven de registre literari:

Asserenau los núvols de l'entendre,
mostrant lo sol de vostra gran doctrina,

richs trobadors, que bastau a comprendre
lo prim del prim; e, puix ne podeu vendre,
del fin brocat obriu la bala fina,
ataviànt ab les lahors condignes,
tretes del viu de vostra pura mena,
la que vivint féu actes tan insignes
y en vida y mort vençé tots los malignes,
verge·xcel·lent Catherina de Sena.
Qu'entre·ls serafs està huy col·locada,
del Fill de Déu esposa coronada.

En cobles set d'estil d'aquestes nostres
prest armareu vostra fina ballesta,
hi·l que millor tirant les tretes vostres
acertará en lo paper de mostres,
d'un bell robí farà digne conquesta.
De sent Miquel assigne-vos lo dia
que vint-hi-nou comptarem de setembre;
hi·1 monestir d'aquesta verge pia
serà lo loch; hi·ls jutges, sens falsia,
tan bons, tan justs, que·n res deveu tembre.
Lo huytèn jorn ans del jorn de la plaça,
les donareu perquè·1 juhí se faça.

Los reverents theòlech de gran fama
lo Sorió y lo canonge Fira,
de noble tronch aquella noble rama,
don Fenollet, que de virtuts s'enrama,
vos jutgaran sens passió y sens ira.
E lo devot qui traduïx la *Vida*
farà stampar totes les vostres obres,
perquè vejam lo quant fon excel·lida
y en actes grans ab son espòs unida,
mirant tal llum d'ençesos canelobres.
Levau-nos, donchs, les benes de la vista
mostrant-nos clar *que et quanta sit ista.*

Contra el que podríem esperar, des d'aquesta intervenció fins al 6 de setembre de 1529, última data en què el documenta Milagros Cárcel Ortí, Fuster emmudeix literàriament. La seua mort es degué produir poc després d'aquesta data, ja que la seua presència en el registre de Col·lacions de Benifets de l'arxidiòcesi corresponent als

anys 1501-1538, que es repeteix sistemàticament quasi cada any fins al 1529, desapareix després.

4. L'OBRA

L'Omèlia sobre lo psalm «De profundis» de Fuster, així com la del seu coetani Narcís Vinyoles sobre el salm «*Miserere mei, Deus*», s'inscriu dins la tradició medieval de reproduir, glossar i comentar, en llatí o en vulgar, els set salms penitenciáis, tradició especialment freqüent a partir del *Commentarium in septem psalmos poenitentiales* atribuït al papa Innocenci III (1198-1216). Entre nosaltres, aquest tractat fou traduït per fra Joan Romeu, a instàncies de Berenguer March, mestre de Montesa (1392-1409), sota el títol d'*Exposició dels set salms penitenciáis* (Biblioteca Universitària de Barcelona, ms. 70), i tingué una notable difusió al segle xv. Però a les darreries d'aquest segle, assolí un èxit considerable l'*Expositio centum quinquaginta Psalmorum David* del frare agustí Jaume Pérez (1408-1490), bisbe auxiliar de València, que dedicà un considerable espai als salms penitenciáis. No falten tampoc els comentaris consagrats monogràficament a cada un dels set salms penitenciáis. Recordem que l'editor de l'*Omèlia* de Fuster ens adverteix que ha estat «compilada de una larga expositió... sobre lo psalm *De profundis*», és a dir, d'un tractat dedicat exclusivament al salm CXXIX.

Fuster i els seus col·laboradors s'havien inspirat probablement en l'esmentada *Expositio* de Jaume Pérez i en textos de pietat aleshores ja ben coneguts a València, com la *Vita Christi* de Ludolf de Saxònia i la *Imitació de Jesucrist* atribuïda a Tomàs de Kempis i traduïda en prosa «artitzada» per Miquel Peres (Barcelona, 1482). Per a l'Omèlia en concret, Fuster potser tingué present les obres de títol semblant del reformador dominicà Girolamo Savonarola (1452-1498), que tanta acceptació tingueren a Itàlia o, més probablement, algun desconegut sermó corellià de temàtica i d'estructura similars.

La millor propaganda per a la difusió dels salms penitenciáis foren la seua inclusió en els textos litúrgics i de pietat, tal com obser-

vem al final de *L'Officium Beate Marie Virginis* (Valencia, 1486) i, entre el poble, la memorització de paràfrasis versificades, de les quals ens ha arribat una versió de mitjan segle xv. Heus ací la cobla d'aquesta versió referida al salm *De Profundis*:

Iniquitat, por lo gran pecat meu,
m'ha sumergit dins tenebres e foc:
per ço us reclam d'aquest profunde lloc,
Senyor ver Déu, mercè, que m'ajudeu,
car no esper en altre ni confiu
sinó en Vós, per qui l'ànima viu,
e sou als bons vida e goig tots temps,
e mort als mals e pena endeseus.

L'edició de la versió de la Bíblia atribuïda a fra Bonifaci Ferrer (València, 1478) i sobretot la del seu *Psaltiri* (Barcelona, 1480) degueren familiaritzar encara més molts fidels amb els salms, la lectura dels quals, segons l'autor de *Lo somni de Joan Joan* (València, 1497), era, juntament amb el Tirant i les poesies de Corella, la preferida per les dames valencianes de l'època. I convé no oblidar que entre les famílies de conversos, com ara la dels Vives, existia una autèntica veneració pels comentaris dels salms.

Entre els salms penitencials, el CXXIX degué ser un dels més coneguts, ja que era recitat en l'ofici de difunts. No té res d'estrany, doncs, que Jaume Gassull el triés per glossar-lo poèticament aplicant-lo a «sus pasiones de amor». Heus ací com el traduí Corella:

Del fondo carçre de les mies tribulacions he cridat misericòrda a Tu, Senyor; Senyor, ou la mia veu. Sien fetes les tues orelles attenents a la veu de la mia supplicació. Que si Tu, Senyor, primerament sguardaves les nostres iniquitats, Senyor, ¿qui porà sostenir tan larga e gran tribulació com elles merexen? Mas, Senyor, yo la sostinch confiant de la tua clemència; e per la tua ley que·m promet misericòrda, yo, Senyor, he sostengut la tribulació que Tu·m dones. Ha-la sostenguda la mia ànima sperant en la tua paraula que promet misericòrda; ha confiat la mia ànima en lo Senyor. Del principi, ans del dia, fins a tota la nit confiant, tinga sperança Israel en lo Senyor; que tostemps té present la misericòrda, e tostemps té present la sobreabundant e copiosa redempció. E Ell, rement, delliurà Israel de totes les sues iniquitats.

No és improbable que la redacció i publicació de l'Omèlia de Fuster hagués estat motivada per la necessitat d'aportar consol religiós i preparació penitencial i religiosa a nobles i fins i tot burgesos benestants, admiradors potencials de la prosa «artitzada» de Corella, davant la terrible pesta que s'abaté sobre València entre novembre de 1489 i juliol de 1490; una pesta que, segons un dietarista de l'època, «fonc tan gran que la mortaldat [que provocà], que fins lo dia de sant Jaume moriren pus d'onze mília persones dins la Ciutat e contribució», i que explica que el 1490 fos conegut popularment com «l'any de les morts» o de «les grans morts», tal com ens recorda Jaume Gassull en *Lo procés de les olives* (València, 1497) i l'editora de la *Vita Christi* (València, 1497) de sor Isabel de Villena; una pesta que no respectà ni els orígens nobles de sor Isabel ni la categoria intel·lectual del bisbe Pérez, i contra la qual es va revelar poc eficaç el Regiment curatiu i preservatiu de pestilència, publicat aquell mateix any, obra de l'il·lustre metge convers Lluís Alcanyís. I no és improbable que l'edició del Saltiri de Corella s'hagués precipitat pels mateixos motius que degueren impulsar Fuster a fer imprimir la seua *Omèlia*.

L'Omèlia fusteriana s'inicia amb un preàmbul on l'autor presenta, amb un ressò evident de la Divina Comedia de Dante, el marc i els personatges que intervindran en el seu al·legòric sermó. S'imagina Fuster que, mentre la seua «culpable inpenitent» Consciència passetjava per les «verts, florides y delitoses silves de les affections mundanes» se li acostaren dues donzelles, la «discreta e graciosa» Voluntat i la «trista e penosa» Contrició. Una «secreta porta», denominada Atrició, hi facilità l'entrada de dos «embaixadors nobles»: Satisfacció i Penitència. El primer anava vestit d'una cloixa de vellut negre «ab un sobrelevat títol a la part dreta», que deia: *Non dimittitur peccatum nisi restituatur ablatum*; el segon duia una «roba d'estat fins en terra» de vellut negre i amb el títol Penitentia est mors peccati, frases llatines extretes del decret *De Poenitentia* del 1213. Tot seguit s'inicien els diàlegs entre els cinc personatges que acaben de ser presentats. Els dos ambaixadors s'adrecen a l'«adormida» Consciència i li proposen d'abandonar «lo mortal aparent delitós viure», de considerar l'ajuda que Déu li ofereix i, en conseqüència, de pe-

nedir-se dels pecats comesos. Despertada la Consciència gràcies als mèrits de la passió del Redemptor, ja «encesa», s'adreça a la Voluntat «freda» per moure-la al penediment fins que reïx a persuadir-la. És aleshores quan la Consciència «vencedora», havent reconegut els propis pecats, s'adreça a Déu amb reflexions i pregàries, que glossen successivament cada un dels vuit versicles del sisè salm penitencial. Darrere la citació de l'últim versicle es reproduïx una cobla invocant la intercessió de la Verge Maria.

Des del punt de vista formal, *l'Omèlia* presenta, doncs, dues parts ben diferenciades. La primera, centrada en el debat al·legòric entre la Consciència, la Voluntat, la Satisfacció i la Penitència, exclusivament en prosa, i la segona, que expressa en forma de monòleg les meditacions i les pregàries que la Consciència adreça al Creador, alternativament en prosa i vers. La part versificada la constitueixen vuit cobles de deu versos decasíl·labs, amb cesura després de la quarta síl·laba, accentuació italianitzant en la major part dels versos, i rima ABAABCDCCD, és a dir, cadenoencadenada. Cada cobla va precedida de la citació en llatí dels versicles del salm CXXIX, recurs molt usat aleshores, car el trobem en poetes tan diferents com Ausiàs March, Francesc Ferrer, Joan Fogassot, Joan Berenguer de Masdovelles o el comanador Estela, per citar alguns exemples.

L'alternança de prosa i vers era una tècnica molt freqüent a l'època, especialment en les obretes de caràcter amatori. L'observem, per exemple, en *La Bella Venus* de Francesc de la Via o en l'anònima *Història de Frondino e Brissona*. En el cas de *l'Omèlia* de Fuster, aquesta tècnica podria ser una imitació directa de la que potser utilitzà Corella en alguns dels seus avui desconeguts sermons, si és que aquest escriptor aplicà a l'oratòria sagrada els mateixos procediments que va emprar en molts dels seus escrits profans. Hi hauria, tanmateix, una diferència: mentre Corella degué mantenir en els seus versos l'estil i el to de la prosa, Fuster, en versificar, es mostra incapaç d'apartar-se de les convencions de la poesia religiosa que cultivaven els escriptors burgesos.

El ressò corellià hi és així mateix perceptible en les fórmules introductòries dels diàlegs al·legòrics de la primera part de *l'Omèlia*, que també recorden les del *Tirant lo Blanc*: «a semblants paraules

donaren principi», «semblants paraules entonà», «semblants paraules endreça». Una certa predilecció per les imatges marineres (com és: «si yo varant en la perillosa mar de culpa carregada de peccats, ab la nau de la mia dèbil persona só arribat en lo tempestuós *golff* de pena, veja, Senyor, lo sent Elm en la proha (...) y, ab los segurs pròspers vents de bones obres, arribaré al delitós port de la felicitat eterna») evoca, en canvi, una constant de la poesia d'Ausiàs March, encara que l'eco ausiasmarquià, concretament del *Cant espiritual*, sembla més evident en alguns versos de la tercera cobla: «dona'm la mà, sens que peccant t'offena / (...) Car sens miu pories bé salvar-me, / mas yo sens Tu no vols que res mereixca» (vv. 2, 5-6).

Així doncs, s'observa en l'Ometia un clar contrast entre l'estil «artitzat» que l'autor fa servir en les seccions en prosa, en imitació servil del que conreava Corella, i l'estil «pla» de les seccions en vers. En el domini lingüístic català, els representants més il·lustres de l'estil «artitzat» foren valencians, fins al punt que alguns historiadors de la literatura han considerat l'expressió «valenciana prosa» o similars que feren servir alguns escriptors valencians o els seus editors la denominació pròpia d'aquest estil. En el nostre cas, no l'esmenten ni Fuster ni Palmart, tot i que la prosa del nostre escriptor és un dels exemples més característics de l'esmentat estil, que aleshores conreaven alguns lletraferits aristòcrates i alguns eclesiàstics i burgesos al servei de la noblesa.

En efecte, en Y Ometia de Fuster podem observar, a més d'un bon nombre de llatinismes llavors molt corrents (*laberinto*, *conspecte*, *silva*, *profunde*, *acerbíssim*, *grifo*, *celerat*, *libero*, *subjugar*, *prevenient*, *manifestíssimament*, *estrado*, etc.), una rica adjectivació i una complexa sintaxi, recursos d'indubtable inspiració corelliana i de paral·lelismes evidents en el Tirant lo Blanc. Així, és freqüent l'ús de dos epítets (*tirànica usurpada senyoria*, *celerat nefandíssim Judes*) i fins i tot de tres, generalment anteposats al substantiu, sovint juxtaposats i gairebé mai sinònims (*fonda, trista e plorosa vall de lagrimes*; *veris, florides y delitoses silves*; *trist penós infern miserable, excel·lent triumphant pomposa glòria*), tècniques alienes, aquestes dues últimes, a la tradició estrictament medieval. La seua funció ornamental es complementa amb altres recursos estilístics com són les amplificacions del tipus

no poch desdenyosa continença, un no fecte plor, o les redundàncies lèxiques o semàntiques del tipus ab una suau entonado semblants paraules entonà, escura bena de ignorància embenada, enfosquides tenebres. La incorporació de citacions llatines extretes d'altres salms i textos bíblics, de la liturgia i de la doctrina eclesiàstica contribueixen a intensificar-hi els efectes cultistes buscats per l'autor. La complexitat sintàctica de la frase s'hi assoleix mitjançant la col·locació del verb *in fondo*, després d'intercalar nombrosos incisos, mitjançant sobre tot un abundós ús d'oracions de gerundi i participi. N'és un bon exemple el primer paràgraf de l'Omèlia.

Aquest primer paràgraf pot exemplificar també altres trets característics de l'estil «artitzat» que cerquen sobretot la musicalitat de la frase i els efectes sentimentals. L'al·literació (*tocant a les tanquades portes*) i el cursus (*ab molt gran senyoria vencent, subjuga*) responen al primer objectiu. La reiteració d'un lèxic lacrimogen (*plorosa vall de lágrimes...crits al greus plors; dolorosa embaixada...adolorits plants*) i, en aquest mateix sentit, la repetició de paraules-clau (*trista vall...trists miserables pecadors...trist laberinto...trista ànima*) pretenen assolir el segon objectiu.

A part els trets propis de l'estil «artitzat», la llengua de l'Omèlia no presenta altres característiques que les usuals aleshores en el català de València: dissimilació de la e àtona en el mot *segell* (*sagell*), preferència pel resultat -ea del sufix -ITIA (*fortalea, granea*), palatalització de s davant consonant velar (*mereixca, posseheixca*), que en res no en desmereixen la pulcritud lingüística i l'ambició estètica.

El recurs a l'al·legoria, tan característic de les petites narracions amoroses de l'època, no era aliè a l'oratòria sagrada. A principis de segle, Felip de Malla la va emprar en un sermó de la Passió recollit a Lo pecador remut. L'insigne predicador barceloní hi féu passar davant els ulls del seu enteniment «dues dones, ço són Justícia y Pietat», que presenten els seus arguments davant Déu, el qual convoca una «col·lació» o «general disputa» en una notable «scola». Entre els assistents hi figuraven «agenollades XXIII donzelles de bellea molt gran...» (Caritat, Fe, Esperança, Prudència, etc.). El procediment era, doncs, ben conegut a l'època, i no sols pels destinataris dels sermons. Un contemporani de Malla, don Enric de Villena, féu una

minuciosa descripció de les representacions que, en un castell de fusta, es feren a Saragossa amb motiu de la presència del nou rei Ferran d'Antequera, on intervingueren la Justícia, la Veritat, la Pau i la Misericòrdia. A les darreries del xv, l'ús freqüent de personatges al·legòrics que s'observa en textos religiosos, narratius i morals de diversa mena com són la *Vita Christi* de sor Isabel de Villena, la *Istòria de la Passió* de Bernat Fenollar i Pere Martínez, la *Regoneixença e moral consideració contra les persuasions e vicis e formes d'amor* de Francesc Carròs Pardo de la Casta, i la *Vesió* de Corella palesen la vitalitat del procediment.

Tot plegat fa de l'Omèlia de Fuster una obra emblemàtica d'un nou estil que, mort Corella (1497) i substituït el llenguatge elitista que era la prosa «artitzada» per la nova llengua de classe, el castellà àulic, deixarà de tenir lectors i admiradors en la València del segle XVI. Quan l'escriptor portuguès Jorge de Montemayor (1520?-1561?), que residí alguns anys a València i hi traduí una gran part de la poesia d'Ausiàs March, assajarà d'imitar algunes de les tècniques de Jeroni Fuster en obretes com *Devota exposició del salm «Miserere mei, Deus»* (1544) i *l'Exposició del salm LXXXVI* (1548), ho farà en castellà, no en la llengua d'Ausiàs March. I quan el dominic valencià fra Baltasar Sorio (1457?-1557?), jutge del certamen dedicat el 1511 a santa Caterina de Sena, mirarà d'imitar l'Omèlia fusteriana en obretes com Súper *Psalmum XXXVIII homeliae decem* (1522), ho farà en llatí, no en la seua llengua materna.

ANTONI FERRANDO

Universitat de València

BIBLIOGRAFIA

- AGUILÓ, M. (1923): *Catalogo de obras en lengua catalana impresas desde el 1474 hasta el 1860*, Madrid.
- CÁRCEL, M. (1979): *La diócesis de Valencia y sus beneficiados (1501-1508)*, 5 vols., tesi doctoral, Facultat de Geografia i Història, València.

- COLÓN, G., ed. (1960): *Llibre d'hores*, Barcelona.
- FERRANDO, A. (1978): *Narcís Vinyoles i la seua obra*, València.
- FERRANDO, A. (1983): *Els certàmens poètics valencians*, València.
- FERRANDO, A. (1992): *Les cobles anònimes sobre els set salms penitentials*, dins *Mirades al voltant de Cristòfor*, Picassent, pàgs. 43-48.
- FUSTER, J. (1962): *Poetes, moriscos i capellans*, Barcelona.
- HAUF, A. (1980): *L'espiritualitat medieval i la "devotio moderna"*, en *Actes del Cinquè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Andorra, 1-6 d'octubre de 1979, Montserrat, pàgs. 85-121.
- HAUF, A. (1982): *Contemplació de la Passió de Nostre Senyor Jesucrist. Text religiós del segle XVI*, Barcelona.
- HAUF, A. (1987): *La Vita Christi de sor Isabel de Villena y la tradición de las Vitae Christi medievales*, dins *Studia in honorem prof. M. de Riquer*, vol. 2, Barcelona, pàgs. 105-164.
- MARTÍ GRAJALES, F. (1927): *Ensayo de un Diccionario biográfico y bibliográfico de los poetas que florecieron en el Reino de Valencia hasta el año 1700*, Madrid.
- MIQUEL Y PLANAS, R. (1911-1920): *Bibliofília*, 2 vols., Barcelona.
- MIQUEL Y PLANAS, R. (1911): *Cançoners satírics valencians dels segles XV y XVI*, Barcelona.
- PALANCA, A. / GÓMEZ, M. P. (1981): *Catálogo de los incunables de la Biblioteca Universitaria de Valencia*, Valencia.
- RIBAILLIER, J., ed. (1985): *G. Altissiodorensis, Summa Áurea*, vol. IV, París-Roma.
- RIBELLES, J. (1915): *Bibliografía de la lengua valenciana*, vol. I, Madrid.
- RIQUER, M. (1964): *Historia de la literatura catalana*, 3 vols. Esplugues de Llobregat.
- SANCHIS GUARNER, M. (1980): *Aproximació a la historia de la llengua catalana*, Barcelona.
- SERRANO, J. E. (1898-1899): *Reseña histórica de las imprentas que han existido en Valencia hasta 1868*, València.
- VENTURA, J. (1978): *Inquisició espanyola i cultura renaixentista al País Valencià*, València.
- VINDEL, F. (1946): *El arte tipográfico en Valencia, Mallorca y Murcia*, Madrid.
- WITTLIN, C. (1991): *Observacions sobre el «Psalteri» de Joan Roís de Corella i d'altres traduccions dels salms*, dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, XXII, Montserrat, pàgs. 27-59.